

УДК 331.5:314.04

М. Б. МАХСМА,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”,
пр. Перемоги, 54/1, 03057, Київ, Україна,

В. М. ГАВРИЛОВ,
доцент, кандидат історичних наук,
заступник начальника управління освіти Чернігівської міської ради,
пр. Перемоги, 146, 14013, Чернігів, Україна,

С. Д. ВОЛОЩУК,
доцент, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри економіко-математичного моделювання
ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”,
пр. Перемоги, 54/1, 03057, Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Наведено результати анкетування сільського населення щодо його задоволеності трудовою зайнятістю. Виявлено ставлення сільського населення до дистанційної зайнятості та готовність навчатися комп'ютерних технологій. На основі проведеного опитування визначено передумови розвитку дистанційної зайнятості на сільських територіях.

Ключові слова: зайнятість; сільське населення; дистанційна зайнятість; сільський розвиток.

Бібл. 6; рис. 7.

UDC 331.5:314.04

MARIYA MAKHSMA,
Associate professor, Cand. of Econ. Sci.,
Associate Professor of Personnel Management and Labor Economics Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine,

VOLODYMYR GAVRYLOV,
Associate Professor, Cand. of Hist. Sci.,
Deputy Head of Education Department, Chernihiv City Council,
146, Peremohy Ave., Chernihiv, 14013, Ukraine,

SERGII VOLOSHCHUK,
Associate Professor, Cand. of Phys.-Math. Sci.,
Associate Professor of Economic and Mathematical Modelling Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

© Махсма Марія Борисівна (Makhsma Mariya), 2019; e-mail: mahsmam@ukr.net;

© Гаврилов Володимир Миколайович (Gavrylov Volodymyr), 2019; e-mail: gavriloff_vl@ukr.net;

© Волощук Сергій Дмитрович (Voloshchuk Sergii), 2019; e-mail: sr.voloshchuk@gmail.com.

PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF DISTANCE EMPLOYMENT OF THE RURAL POPULATION

The article presents the results of the questionnaire of the rural population regarding its satisfaction with employment. The attitude of the rural population towards distance employment and readiness to learn computer technologies are revealed. Based on the survey, preconditions for the development of distance employment in rural areas are identified.

Keywords: employment; rural population; distance employment; rural development.

References 6; Figures 7.

Вітчизняний аграрний сектор протягом останніх 15 років характеризується певними економічними успіхами. Валова додана вартість, яка створена у сільському господарстві, з 2000 р. збільшилася майже в 14 разів і становила у 2016 р. 277 млрд. грн., або 13,7% загального її обсягу, створеного в країні. Продуктивність праці зайнятих у сільськогосподарських підприємствах зросла більш як у 10 разів. Позитивну динаміку демонструють також інші макроекономічні показники, такі, наприклад, як прямі іноземні інвестиції в сільське господарство, які за аналізований період зросли більш як у 6 разів і досягли у 2016 р. 502,2 млн. дол. *. За окремими видами продукції агро-сектор вийшов на провідні позиції на світовому продовольчому ринку.

Варто наголосити, що зростання конкурентоспроможності вітчизняного агро-сектору багато в чому зумовлене появою на аграрному ринку потужних гравців — агрохолдингів. За деякими оцінками, виробничо-земельні масиви 156 великих агроформувань уже перевищили 1/3 ресурсного потенціалу вітчизняного агросектору [1, с. 17]. Потужні фінансові можливості агрохолдингових формувань дозволяють їм здійснювати виробництво значних обсягів сільськогосподарської продукції. Зворотною стороною їх господарювання є обезлюднення сільських територій, зумовлене практичною відсутністю потреби в місцевій робочій силі. Відтак селяни залишаються без землі та робочих місць.

Унаслідок значного укрупнення аграрного виробництва та інших негативних процесів, що супроводжували реформування агросектору, зайнятість у ньому скоротилася майже на 1,5 млн. осіб. Особливо відчутно за останні 15 років зменшилася чисельність найманих працівників сільськогосподарських підприємств (майже у 5 разів, з 2,75 млн. до 562,3 тис. осіб). Як наслідок, рівень зайнятості сільсько-го населення відстає від міського (відповідно — на 54,9 та 57%) **.

Істотне зменшення потреб агросектору щодо робочої сили спричинене здебільшого знищенням таких трудомістких галузей сільського господарства, як тваринництво, плодоовочівництво, садівництво, ягідництво та спеціалізацією великих агро-виробників на виробництві 2–3 високо механізованих рослинницьких культур.

Значна частина витісненої з аграрних підприємств робочої сили перемістилася у малоефективний приватний сектор, представлений особистими селянськими господарствами (ОСГ) населення. На жаль, Державна служба статистики не надає даних про рентабельність виробництва продукції в таких господарствах. Про низьку ефективність агровиробництва в них свідчить істотне відставання урожайності культур і продуктивності тварин. Так, урожайність зернових тут є нижчою на 28,8%, ніж у

* Сільське господарство України за 2016 рік : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2017. — 246 с. — С. 25.

** Економічна активність населення України 2016 : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2017. — 205 с. — С. 48.

сільськогосподарських підприємствах, буряка – на 35,5%, овочів – на 49,8%. Вищою є врожайність лише плодових та ягідних культур. У тваринництві спостерігаються подібні пропорції. Так, середній річний удій на корову в ОСГ становить 4473 л, тоді як у сільськогосподарських підприємствах він сягає 5643 л *. Зайнятість селян в ОСГ за даних умов господарювання залишається малоефективною. Крім того, зменшення кількості найманих працівників свідчить про негативну тенденцію скорочення стандартної регламентованої зайнятості в сільському господарстві.

Дослідженню різних аспектів зайнятості та ринку праці присвячено численні наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: В.Є. Гімпельсона [2], Р.І. Капелюшнікова, А.М. Колота [3], Е.М. Лібанової, Л.С. Лісогор, І.Л. Петрової, Т.А. Заяць [4] та багатьох інших. Специфіку сільської зайнятості, особливості формування доходів населення в сільській місцевості досліджували: П.І. Гайдучий [5], В.М. Жук [1], В.С. Дієсперов, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк та інші. Разом з тим недостатньо розробленими залишаються питання поширення на селі нестандартних, інноваційних форм зайнятості і, зокрема – її дистанційної форми.

З огляду на це, **мета статті** – оприлюднити результати опитування мешканців сіл щодо їх сприйняття дистанційної зайнятості та обґрунтувати пропозиції щодо її розвитку на сільських територіях.

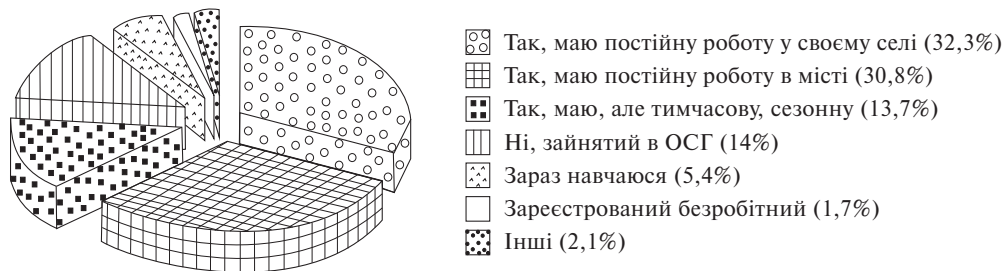
Скорочення попиту сільськогосподарського виробництва на робочу силу вимагає пошуку шляхів забезпечення сільського населення робочими місцями за місцем проживання. Як говорить досвід економічно розвинутих країн, у сільському господарстві зазвичай зайнято 15–20% сільського населення. Відтак важливим напрямом вирішення цієї проблеми є диверсифікація сільської економіки, що передбачає розвиток на селі харчової та переробної промисловості, виробничої й соціальної інфраструктур та інших галузей, які можуть запропонувати робочі місця сільським мешканцям. Іншим актуальним напрямом послаблення проблеми нестачі робочих місць у сільській місцевості може стати поширення нестандартних форм зайнятості, особливо тих, які передбачають використання інтернет-мережі та сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. До таких можна віднести дистанційну форму зайнятості. Остання, на наш погляд, є досить перспективною з огляду на дедалі більше поширення інтернет-мережі в сільській місцевості та підвищення забезпеченості сільського населення сучасними засобами телекомунікації. Разом з тим добре відомо, що сільське населення істотно відстає від міського і за забезпеченістю гаджетами, і за доступом до Інтернету. Ще більш стримуючими факторами поширення інтернет-технологій в сільській місцевості є слабка обізнаність щодо них селян, недостатній рівень відповідної освіти і підготовки у сфері інформатики та користування комп'ютером.

Підвищення комп'ютерної грамотності селян, поширення серед них технологій роботи в інтернет-мережі мають бути предметом державних та регіональних цільових програм і проектів, спрямованих на розв'язання проблем зайнятості населення сільських територій. Водночас важливо знати думку сільських мешканців щодо сприйняття нестандартних форм зайнятості та готовності навчатися нових технологій. З цією метою у 2017 р. нами проведено опитування сільських мешканців з 22 областей України. У ньому взяли участь 650 осіб, з яких 56,8% (369 осіб) становили жінки, 43,2% (281 особа) – чоловіки. Щодо вікового розподілу респондентів: 28,3% – особи віком від 20 до 30 років, 20,6% – віком від 31 до 40 років, 28,8% –

* Сільське господарство України за 2016 рік : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 246 с. – С. 102, 160.

віком від 41 до 50 років, 15,2% – віком від 51 до 60 років, 7,1% – віком понад 60 років. Отже, майже половина опитаних респондентів – люди віком до 40 років.

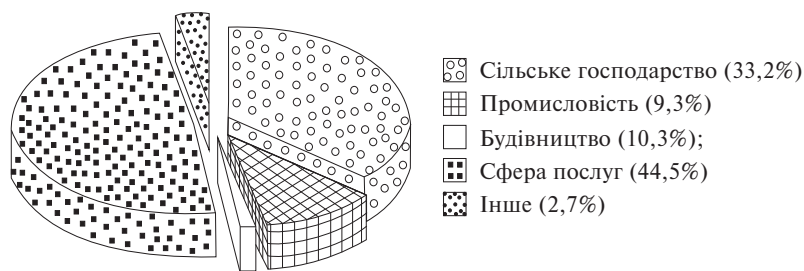
Слід зазначити, що на запитання “Чи маєте ви постійну роботу у своєму селі?” тільки 32,3% опитаного населення відповіли, що мають таку роботу (рис. 1). Ще майже 14% зазначили, що мають роботу у своєму селі, але тимчасову або сезонну. Понад 30% опитаних їздять на роботу до міста. Крім того, ще 14% указали як основний вид діяльності ведення ОСГ, 5,4% опитаних зазначили, що зараз навчаються. Менше 2% опитаного сільського населення перебували на обліку в службі зайнятості як безробітні, хоча, за деякими оцінками, на селі рівень безробіття значно вищий. Такий розподіл населення за його зайнятістю ще раз підтверджує наявність проблеми нестачі робочих місць у сільській місцевості.

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання: “Чи маєте ви зараз оплачувану роботу?”

Тут і далі побудовано авторами за результатами анкетування.

Що стосується видів економічної діяльності, в яких зайняті селяни, респонденти зазначили, що понад 40% з них працюють у сфері послуг, приблизно третина опитаних – у сільському господарстві, 9% – у промисловості, решта – в інших видах діяльності (рис. 2), що свідчить про поступове скорочення попиту аграрного сектору на сільську робочу силу та зростання частки несільськогосподарської зайнятості. Останнє цілком відповідає трендам розвинутих країн.

Рис. 2. Розподіл респондентів за видами діяльності

На запитання “Чи задоволені ви своєю роботою?” майже 40% респондентів відповіли, що не задоволені. Ще 35% опитаних зазначили, що їм важко відповісти. Вважаємо, що цю категорію теж доцільно віднести до незадоволених роботою. Таким чином, очевидно, що три чверті опитаних сільських мешканців висловлюють невдоволення своєю зайнятістю. Певне здивування викликає і те, що кожний четвертий опитаний селянин висловив своє повне задоволення зайнятістю. Причинами таких відповідей є: любов до своєї професії, гарантованість заробітної плати тощо.

Серед причин незадоволеності своєю зайнятістю насамперед названо низький рівень заробітної плати. На цю причину вказали 202 респонденти (47,4%). Крім того, 146 (34,3%) незадоволених роботою осіб зазначили, що причиною цьо-

го є важкі умови праці. Більше чверті опитаних (26,3%) причиною невдоволення роботою вважають її невідповідність здобутому фаху. Близько 14% нарікають на незручний режим роботи, а менше 3% висловили невдоволення несприятливим морально-психологічним кліматом у колективі (рис. 3). Серед інших причин названо: робота знаходиться далеко від дому, не є постійною, має сезонний характер, недобросовісність роботодавця, відсутність офіційної зайнятості тощо. Отже, основними причинами незадоволеності роботою є низький рівень заробітної плати селян та важкі умови праці, що дійсно спостерігаються в сільському господарстві. Як відомо, галузь посідає одне з останніх місць за рівнем оплати, крім того, переважання ручної праці в сільському господарстві також пояснює такі відповіді.

Рис. 3. Причини незадоволеності роботою

На запитання “Які ви бачите напрями покращення своєї зайнятості?” кожний п’ятий опитаний відповів, що потрібно розширити ОСГ. Значна частина опитаних вбачали покращення ситуації в пошуку роботи в місті (14 осіб, або 23%) (рис. 4).

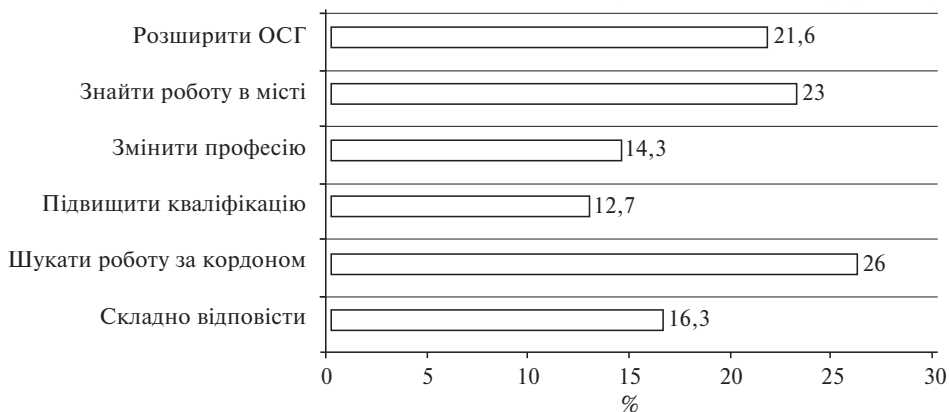

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання “Які ви бачите напрями покращення своєї зайнятості?”

Слід зазначити, що 129 опитаних, а це кожний четвертий, вважають, що потрібно шукати роботу за кордоном. Останнє певною мірою свідчить про зневіру значної частини селян щодо працевлаштування у своїй країні. Разом з тим відзначимо позитивний результат опитування, оскільки 14,3% респондентів вважають, що потрібно змінювати професію, 12,7% наголошують на необхідності підвищення кваліфікації. Таким чином, приблизно чверть опитаних налаштовані на навчання. 16% респондентів було складно відповісти на це запитання.

Такий висновок підтверджується і відповідями на запитання “Чи згодні ви вчитися?”. На нього 162 респонденти (30,1%) відповіли схвально. Ще майже 32%

вказали, що хотіли б вчитись, але не мають такої можливості через брак часу або коштів. Отже, потенціально ці люди орієнтовані на навчання. Безумовно, що певний прошарок селян не хоче і не буде вчитися ні за яких обставин, що і підтверджують 27% опитаних, які відповіли, що не хочуть вчитися (рис. 5). Ще 11,2% респондентів було складно відповісти на таке запитання.

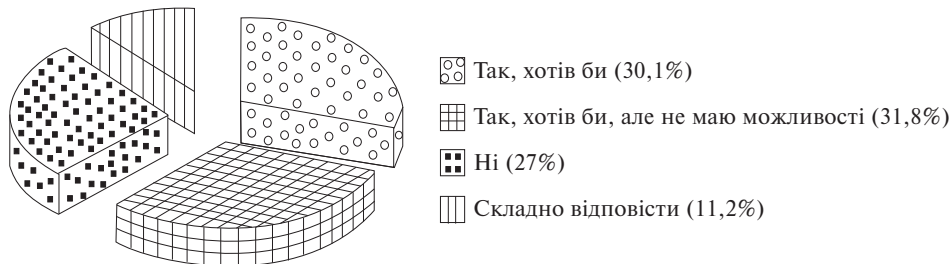

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання “Чи згодні ви вчитися?”

Селянам також було запропоновано запитання про дистанційну зайнятість. З опитування з’ясувалося, що 14,8% опитаних знають і працюють за допомогою засобів телекомунікації, Інтернету. Переважна більшість опитаних (64,5%) чули про таку можливість, але не вміють так працювати. Майже 21% відповіли, що нічого не чули про таку зайнятість.

Отже, на запитання “Чи готові ви працювати дистанційно?” тільки 14% відповіли, що готові або вже працюють. Майже половина всіх респондентів (43,4%), 282 особи, відповіли, що не готові, бо їм бракує інформації про таку форму зайнятості та вміння працювати за допомогою Інтернету; 13% опитаних серед причин неготовності працювати дистанційно вказали на відсутність комп’ютерної техніки, ще майже 12% наголосили на відсутності доступу до інтернет-мережі (рис. 6). Понад 20% опитаних не змогли відповісти.

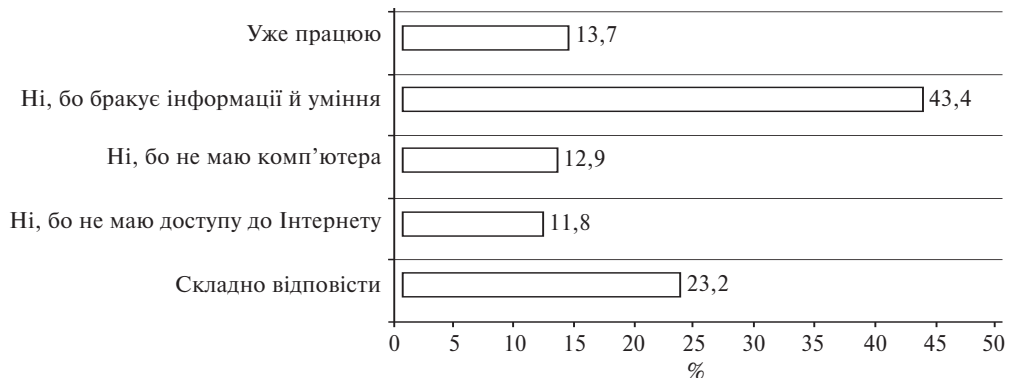
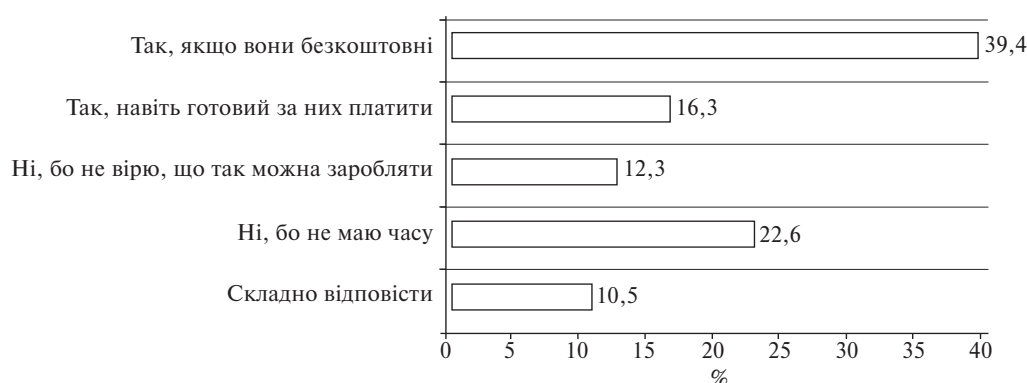

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання “Чи готові ви працювати дистанційно?”

У ході опитування була спроба з’ясувати, чи готові селяни відвідувати курси з підвищення комп’ютерної грамотності, якщо такі проводитимуться в їхньому селі. Майже 40% (256 осіб) опитаних відповіли схвально, але за умови, якщо ці курси будуть безкоштовними. Цікаво, що ще 16% зазначили, що готові платити за них. Крім того, існує значна частка селян, які скептично ставляться до ідеї дистанційної зайнятості. Так, 22,6% респондентів зазначили, що не відвідуватимуть такі курси, бо не мають на них часу, а 12% просто не вірять, що так можна навчитися заробляти (рис. 7). Кожний десятий опитаний вказав, що йому складно відповісти на це запитання.

Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання “Чи готові ви відвідувати курси з підвищення комп’ютерної грамотності?”

Також сільським мешканцям було запропоновано запитання про те, що саме вони хотіли б вивчати на комп’ютерних курсах. На це запитання майже половина респондентів (305 осіб, або 46,9%) відповіли, що їм важко сказати, і це цілком природно для людей, не обізнаних з можливостями інформаційно-комунікаційних технологій. Майже 30% опитаних (185 осіб) вказали, що їх інтересує інтернет-торгівля. Майже кожний п’ятий із заінтересованих в опануванні комп’ютерних технологій засвідчив своє бажання надавати консультаційні послуги. Менше 10% респондентів хотіли б навчитися створенню та веденню блогів. На це запитання були й інші відповіді. Дехто хоче навчитися програмуванню, хтось планує поглибити свої знання і навички користування комп’ютером чи опанувати спеціальні програми з бухгалтерії тощо. Таким чином, результати опитування свідчать про те, що серед сільського населення є істотний прошарок заінтересованих в опануванні комп’ютерними технологіями для покращення своєї зайнятості.

З метою вивчення суспільної думки щодо майбутнього розвитку села сільським мешканцям було запропоновано запитання “Що потрібно зробити, щоб зберегти існуючі та створити нові робочі місця на селі?”. Багато з опитаних не відповіли на це запитання або зазначили, що не знають, як на нього відповісти. Таких виявилось майже третина (204 особи). Серед тих, хто дав відповідь, переважали такі думки: розвивати сільське господарство, підвищувати заробітну плату в сільській місцевості, покращувати умови праці в сільському господарстві. Селяни наголошували на необхідності збільшення державної підтримки розвитку агросектору та села, а також залучення інвесторів з цією метою. Значна кількість відповідей свідчить про актуальність поліпшення умов життя на селі. До них входили пропозиції щодо розвитку соціальної, культурної та побутової інфраструктури, поліпшення транспортного сполучення між населеними пунктами. Дехто з опитаних наголошував на створенні умов для розвитку малого та середнього підприємництва, фермерства на селі. Крім того, респонденти зазначали про необхідність надання дешевих кредитів та пільгового оподаткування суб’єктів господарювання на селі. Також говорилося про перспективність розвитку “зеленого” туризму і в цілому диверсифікації сільської економіки. Значна кількість опитаних пов’язувала майбутній розвиток села із закріпленням молоді на селі, для чого пропонується створювати для неї робочі місця та нормальні умови праці, надавати молодим працівникам пільгові кредити для ведення бізнесу та будівництва тощо.

Варто зазначити, що істотна частка опитаних вбачають поліпшення ситуації із зайнятістю на селі в забезпеченні для сільського населення доступу до дешево-

го та якісного Інтернету. Крім того, наголошується на необхідності підвищення комп'ютерної грамотності населення, надання йому інформаційно-консультаційних послуг щодо популяризації дистанційної зайнятості.

Звертаємо увагу і на негативні настрої в сільському соціумі. Серед певної частини селян поширені зневіра, апатія та суцільна недовіра. Про останнє свідчать такі відповіді: “не вірю, що щось можна зробити на селі”, “нічого неможливо змінити”, “село тепер неперспективне” тощо. Крім того, на думку багатьох респондентів, для забезпечення сільського розвитку потрібно змінити державну політику.

Отже, з проведеного опитування можна зробити такі висновки: проблеми зайнятості в сільській місцевості дедалі більше загострюються; зайнятість в аграрному секторі скоротилася до 1/3, і надалі ці тенденції зберуться до досягнення 1/5; більшість селян невдоволені своєю зайнятістю (3/4 опитаних), найголовнішими причинами є низька заробітна плата, важкі умови праці та робота не за фахом; негативним фактом є те, що майже половина опитаних через відсутність бажаної роботи орієнтовані на виїзд із свого села в міста і закордон, що засвідчує глибину зневіри в перспективі розвитку села; позитивним фактом є те, що багато селян усвідомлюють необхідність підвищення рівня освіти і кваліфікації та, зокрема, висловлюють бажання вчитися для опанування комп'ютерними технологіями.

Очевидно, що сільська місцевість сьогодні потребує збереження існуючих та створення нових робочих місць. На думку опитаних сільських мешканців, яку ми повністю поділяємо, проблема нестачі робочих місць за місцем проживання є однією з найгостріших проблем сільського розвитку. Вважаємо, що проблема зайнятості сільського населення має комплексний характер, відтак поділяємо думку відомих вчених економістів-аграрників, що соціально-економічні проблеми населення сільських територій повинні вирішуватись у контексті запровадження селозберігаючої моделі аграрного устрою України, який ґрунтується на селяниноцентризмі [5]. У зв'язку з цим вважаємо, що для збереження існуючих робочих місць важливими є підвищення заробітної плати в сільському господарстві та поліпшення умов праці й життя в сільській місцевості.

Щодо створення нових робочих місць у сільській місцевості, то тут актуальними будуть заходи, спрямовані на диверсифікацію сільської економіки, розвиток сімейного фермерства та інших прогресивних форм господарювання, розвиток сільської виробничої, споживчої, постачальницько-збутової та інших видів кооперації, підтримка розвитку малого та середнього агробізнесу, поширення на селі інноваційних форм зайнятості, зокрема дистанційної. Актуальність останньої зростає, тому що традиційна форма зайнятості, яка характеризується офіційним працевлаштуванням, повним робочим днем, стандартним робочим місцем, дедалі більше згортається через об'єктивні причини. У зв'язку з цим поширення в сільській місцевості такої форми зайнятості може певною мірою послабити проблему відсутності роботи.

Проведене опитування, а також досвід розвинутих країн говорять, що передумовами розвитку віддаленої зайнятості на селі мають бути:

- забезпечення розвитку сільської інформаційно-комунікаційної інфраструктури, зокрема забезпечення сільської місцевості якісним і недорогим Інтернетом;
- популяризація дистанційної зайнятості серед сільського населення шляхом проведення інформаційно-консультаційної роботи щодо можливостей дистанційної зайнятості на селі, інформування про існуючий прогресивний досвід та історії успіху в цій сфері;
- організація та проведення в селах курсів з підвищення комп'ютерної грамотності й навчання селян користуватися Інтернетом для підвищення рівня своїх доходів;

– створення на селі громадсько-активних шкіл, які можуть бути центрами, де на базі комп'ютерного класу проводитимуться комп'ютерні курси, семінари, лекції, майстер-класи щодо популяризації дистанційної зайнятості [4, с. 238];

– диверсифікація джерел фінансування зазначених заходів з розвитку сільської інформаційно-комунікаційної інфраструктури шляхом залучення фінансів з державного бюджету, передбачених на розвиток села, коштів місцевих бюджетів, агрохолдингів та інших агровиробників, які здійснюють господарську діяльність у конкретному селі, залучення міжнародної технічної допомоги [6, с. 303];

– організація та проведення навчання активістів сільських громад розробці проектів для отримання від міжнародних організацій грантів та інших видів допомоги на підвищення поінформованості сільського населення про можливості працювати дистанційно та забезпечення бажаючих необхідною комунікаційною технікою;

– застосування програмно-цільового методу для вирішення цього завдання, зокрема включення наведених заходів до програмних документів усіх рівнів управління: від Єдиної комплексної стратегії розвитку агропромислового комплексу до програми соціально-економічного розвитку конкретного сільського населеного пункту;

– розробка пілотних проектів поширення дистанційної зайнятості, їх запровадження у декількох селах з метою подальшого поширення досвіду на всі сільські поселення;

– запровадження публічно-приватного партнерства місцевих органів управління з великими та середніми агропідприємствами з метою поширення комп'ютерної грамотності селян та організації комп'ютерних центрів з доступом до безкоштовного Інтернету.

Висновки

Українське село нині потребує істотного перегляду загальнодержавної стратегії розвитку агропродовольчого комплексу в напрямі перерозподілу коштів державної підтримки агросектору на користь збільшення фінансування соціально-економічного розвитку села. Збалансований сільський розвиток передбачає досягнення європейських стандартів якості життя на сільських територіях. Пов'язане з цим підвищення рівня та якості життя на селі, його забезпечення сучасною соціально-побутовою та інформаційно-комунікаційною інфраструктурами сприятимуть зростанню цінності сільської місцевості. Остання стане привабливою не тільки для сільських мешканців, яким не потрібно буде шукати кращого життя за межами країни, але й для деякої частини містян, які за достатнього розвитку інфраструктури виявили б бажання мешкати в селі. Зазначені заходи сприятимуть осілоості сільського населення, особливо молоді, що слугуватиме збереженню та сталому розвитку сільських поселень.

Список використаної літератури

1. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наук. доповідь. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2017. – 128 с.

2. Гимпельсон В.Е., Капелюшников Р.И. Нормально ли быть неформальным? // Экономический журнал ВШЭ. – 2013. – Т. 17. – № 1. – С. 3–40.

3. Колот А.М. До формування нової моделі соціальної держави // Україна: аспекти праці. – 2017. – № 1. – С. 3–15.

4. Трансформація сільського розселення в Україні : моногр. ; [за ред. Т.А. Заяць]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2017. – 349 с.

5. Гайдучкий П.І. НеЗабуті реформи в Україні. – К. : ТОВ “ДКС-центр”, 2017. – 852 с.

6. Махсма М.Б. Зайнятість та рівень життя сільського населення України: теорія та практика регулювання : моногр. – К. : КНЕУ, 2017. – 383 с.

References

1. Zhuk V.M. *Obih Zemel' Sil's'kohospodars'koho Pryznachennya v Selozberihayuchii Modeli Agrarnoho Ustroyu Ukrainy. Nauk. dopovid'* [The Circulation of Agricultural Land in the Village-Preserving Model of the Agrarian System of Ukraine. Scientific report]. Kyiv, National Science Center “Institute of Agrarian Economics”, 2017 [in Ukrainian].

2. Gimpelson V.E., Kapelyushnikov R.I. *Normal'no li byt' neformal'nym?* [Is it normal to be informal?]. *Ekonomicheskii zhurnal VShE – Economic Journal of the Higher School of Economics*, 2013, Vol. 17, No. 1, pp. 3–40 [in Russian].

3. Kolot A.M. *Do formuvannya novoi modeli sotsial'noi derzhavy* [To the formation of a new model of the social state]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, 2017, No. 1, pp. 3–15 [in Ukrainian].

4. *Transformatsiya Sil's'koho Rozselennya v Ukraini* [Transformation of Rural Settlement in Ukraine]. T.A. Zayats (Ed.). Kyiv, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, 2017 [in Ukrainian].

5. Gaidutskyi P.I. *NeZabuti Reformy v Ukraini* [UnForgotten Reforms in Ukraine]. Kyiv, “DKS-Center” Ltd, 2017 [in Ukrainian].

6. Makhsma M.B. *Zainyatist' ta Riven' Zhyttya Sil's'koho Naselelnya Ukrainy: Teoriya ta Praktyka Rehulyuvannya* [Employment and Living Standards of the Rural Population of Ukraine: the Theory and Practice of Regulation]. Kyiv, KNEU, 2017 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17 вересня 2018 р.

The article was received by the Editorial staff on September 17, 2018.
